

Csoóri Sándor néprajzi forradalma

Csoóri Sándor Zámolyon 1930-ban beleszületett az élő népi kultúrába. Így vallott erről 2005-ben a vele készült interjúbán: „Kereszténnyé válásunk első pilanataiban kétféle történelem és kétféle kultúra keletkezett nálunk is, az egyiket a magas jelzővel illetjük, a másik a népi kultúra egyszerűbb, eredetibb világa. Én az utóbbi neveltje vagyok. Nekem a betlehemezés, az ólomöntés, a májusfa-állítás, a szüreti mulatságon megjelenő gólyafejű alakok legalább annyira az életem részei voltak, mint az, amikor szüleim arra oktattak, a felnőtteknek jó előre köszönjek, mert ez hozzátartozik a becsülethez. Népdalokat ismertem, cserépkorsóból ittam a vizet, a csákvári fazekasok köcsögéből kentem szilvalekvárt a kenyéremre...” (Zágoni 2005, 5).

Pápai diák korában, 1947-ben vőfélyként unokabátyja lakodalmára átírta a zámolyi vőfélykönyvet. A megszokott rigmusokat, a kántortanítós hangot vörösmartys sorokra cserélte. A népi kultúrával szembeni korai konfliktusára három évtized múltán emlékezett: „Nem közönséges fintora a sorsnak, hogy első nyilvános szereplésem sikerét azoknak a rokonaimnak a körében arattam, akiknek a maradék hagyományát én segítettem rapityára zúzni” (Csoóri 1994, 693).

A népi kultúrához a népköltészet és a modern költészet közötti átjárhatóság felismerésével talált vissza a népköltészet szürrealista vonásainak felfedezésével. Segítette ebben Muharay Elemér felkérése 1959-ben: drámát íratott vele parasztszínjátékszók számára, felhívta a figyelmét Csanádi Imre – Vargyas Lajos: *Röpülj páva, röpjélj* című magyar népballadás könyvére. Utóbbit, a költőtárs és földi 1954-ben a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent munkáját már ismerhette, hiszen első verseskötetének, a *Felröppen a madárnak* ugyanennél a kiadónál 1954-ben Csanádi Imre volt a felelős szerkesztője, így megjelenésekor szoros kapcsolatban álltak. Ugyancsak kezébe került Csanádi Imre *Zámolyi parasztdalok* című közleménye, amely a Vargyas Lajossal közös zámolyi népdalgyűjtés eredményeként született (Csanádi 1955, 152–180). Később idézett is belőle: „Csanádi Imre

költő a magyar népköltészet, illetve virágköltészet egyik legszebb szövegét jegyezte le közös ismerősüinktől, az öreg Simon Józseftől (Csoóri 2007, 87):

„Valaki jár a kertemben,
Fekete galamb képiben,
töri virágomnak színét,
rozmaryomnak elejét.”

Muharay felkérésének hatása: „Ekkor kezdtem el a balladás, a népdalos, a néprajzos könyveket bújni” (Csoóri 1994, 702).

A népi kultúra újrafelfedezésének folyamatát, lépcsőfokait *Tenger és diólevél* című esszéjében összegezte (Csoóri 1994, 691–769). Döntő lökést adott az újrafelfedezéshez Erdély, Moldva, Kallós Zoltán: „Ezerkilencszázhatvannyolcban megismerkedtem Kallós Zoltánnal. Ő is hallott már népköltészeti vonzalmairól, sőt olvasta is ballada-tanulmányomat s a népdalok szürrealisztikus jellegéről szóló fejtegetéseimet, s a barátságunk máris közös szenvedélyre, közös érdeklődésre alapulhatott. Alkalmanként együtt vágtunk neki Gyimesnek, Moldvának, Kalotaszegnek vagy a Mezőségnek... A Magyarországon éledező népzenei és néptáncos reneszánsz Kallós mezősegi zenéitől, dalaitól a hetvenes évek elején olyan fölhajtóerőt kapott, amely lélektani, esztétikai áttételek révén mindmáig eleven erő maradt” (Csoóri 1994, 748–750).

A népi kultúra értékeinek újrafelfedezése, a Muharay Elemérrel, Martin Györggyel, Kallós Zoltánnal kialakult kapcsolat, együttműködés eredményeként Csoóri Sándor az 1970-es években a népi kultúra reneszánszának, a tárgyalakotó népművészeti- és a táncházmozgalom egyik fő támogatójává, népszerűsítőjévé, esszéiben elméleti megalapozójává vált. Mindez családjára is kisugárzott: első felesége, Marosi Julianna népdalgyűjtő, népdalénekes volt, fia, sőt unokája is népzenező a Muzsikás-, illetve az Ifjú Muzsikás Együttesben.

A zámolyi szőlőhegyen, diófák és rigók vendégeként a népművészet újjáéledésének fontos elméleti kérdései foglalkoztatták: „Egy nép, amely népi kultúráját ugyanúgy vállalja, akár a múltját, semmivel nincs távolabb Európától, sem az egyetemes értékek világától, mint amelyik nem vállalja. Ellenkezőleg, egyre közelebb lesz” (1994, 762). „Az egyoldalú szemlélet háttérében mi más munkált, mint az, hogy a parasztkultúrának – a parasztság évszázados alkotásának – a paraszti életforma eltűnésével párhuzamosan el kell tűnnie? Ebben a szikár logikában igazság szerint hinni kellett. Csakhogy a szikár logika jobban hasonlított a matematikára, mint az életre, mert ha a magyar népdal, a magyar népzene és néptánc a parasztságunk alkotása is – tulajdonjogát tekintve nemcsak a parasztságé, hanem az egész magyarságé. Elmúlni tehát csak a magyarsággal múlhat el” (1994, 763). „S ha a parasztság mint hagyományörző közösség föladta is a visszatérés esélyét, mert az ipari civilizáció föladta vele, a népművészetben, népi kultúrában fölgyülemlett érzékenységet és tudást ki más vállalhatná egyelőre, mint az az értelmiség, amelyik ennek a gyökerkeresésnek a történel-

mi fontosságát megértette. S ha már vállalja, nemcsak mint írásos hagyományt, hanem mint szájról átvett hagyományt is vállalnia kell” (1994, 768).

A *Tenger és diólevél* a néprajzi forradalom kifejtésével zárul: „Az ipari forradalmak képzettársító hatására elem rajzolódtott a néprajzi forradalom, amely legalább hetven évre robbantja ki a maga kis helyi háborúit a kultúrában és a művészetekben világszerte. Csöndesebben vagy zajosabban, mindenesetre elháríthatatlanul. Gondoljuk csak el, hogy a néger szobrászat fölfedezésétől a mexikói festészetten át a mai táncházmozgalomig, a húsvét-szigeti szobrok megbámulásától az egész földkerekségre kiterjedő népzenei reneszánszig mi mindent ide sorolhatnánk! Különösen megerősödött ez a néprajzi forradalom a második világháború után, amikor a harmadik világ népei múltjukkal s kultúrájukkal együtt színre léptek. Hogy mit hoz majd ez a rendkívüli, mert minden eddigitől elütő változás, egyelőre még megjósolhatatlan. Annyi bizonyos, hogy átmenetileg mindenképpen szellemi többszólamúságot készít elő, nemzetközi műszóval: kulturális pluralizmust. Az iparilag fejlett országok európai szerkezetű kultúrája mellett olyan kultúráknak is egyenjogúságot ad, amelyek – alkotukat nézve – mítosziak, vagyis a mi racionalizmusunkkal szemben inkább esztétikai jellegűek, s közvetlenebbül kapcsolódnak még a hagyományokhoz: az ősművészetekhez, népművészetekhez” (1994, 769).

Görömbei András egy fontos szempontra figyelmeztet: „A *Tenger és diólevél* akkor keletkezett, amikor a népköltészet reneszánsza kibontakozott, a táncházmozgalomban újra eleven élménnyé lett a népi kultúra... Az újonnan felfedezett népi kultúrából friss erők áramlottak. Érthető Csoóri Sándor bizodalma ennek a frissítő erőnek a távlatait illetően” (Görömbei 2003, 107).

A táncházmozgalom megalapozásáról, kibontakozásáról Csoóri Sándor írta 1982-ben Pesovár Ferenc *Béres vagyok, béres. Fejér megyei népzene* című könyvének előszavában: „A klasszikus gyűjtőnemzedék: Vikárék, Bartókék, Kodályék után támadt ugyanis az ötvenes években egy új nemzedék, elsősorban táncgyűjtőkből, amely a harminc esztendő alatt ugyanolyan fölbecsülhetetlen munkát végzett, mint az elődei. Martin Györgyre gondolok, Pesovár Ernőre, Andrásfalvy Bertalanra, Novák Ferencre, Tímár Sándorra, hogy csak a legismertebbeket soroljam. Közéjük tartozik Pesovár Ferenc is... Az ország alig tudott és még ma is alig tud erről a rendkívüli munkáról és eredményről... Szinte azt mondhatom: suba alatt dolgozva, sanda szemektől távol, messzebbre jutottak. Hogy milyen messzire, azt a hetvenes években kibontakozó magyarországi táncházmozgalom bizonyítja tán a legmarkánsabban. Martinék, Pesovárék csöndes, módszeres és minőségi munkája nélkül a mozgalom nem talált volna rá az eredeti táncstílusok és a népi hangszeres muzsika eredendő összetartozására s lendületes örömére. Emlékszem a mozgalomellenes morgásokra, a féltékeny dödögésekre, de ugyanúgy emlékszem Martin György és Pesovár Ferenc pártoló, csöndes mosolyára. Biztatás volt benne, és jóváhagyás. Néha még ennél is több: jóra izgató dac. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy Budapest után elsőként a székesfehérváriak zárkoztak föl a táncházasok magasra csapó kedve mellé” (Csoóri 1982,

6–7). Valóban, Budapesten 1972. május 6-án rendezték az első táncházat a Liszt Ferenc téri könyvesboltban, Székesfehérváron 1974. február 16-án került sor az első táncházra az Építők Művelődési Házában (Botos 2001, 7–9).

Négy évtized múltán csökkent ugyan a népi kultúra iránti érdeklődés intenzitása, ám értékei a kulturális prularizmus szellemi többszólamúságában napjainkban is hatnak. Gondolok itt arra, hogy a népzene, néptáncot alapfokú és középfokú művészeti iskoláinkban, sőt a Zeneművészeti és a Táncművészeti Egyetemen is oktatják. Eredményességét jelzi a *Felszállott a páva* televíziós vetélkedők ismétlődő, a résztvevők és a nézők tömegeit megmozgató sikere. Nemzetközi elismerésként a magyar táncházmozgalom 2011-ben az UNESCO világörökség listájára került.

Esszéi nem csupán a néprajzi forradalomról szólnak: „A nemzeti tudat, nemzeti önismeret legfontosabb területeit helyezik új megvilágításba Csoórinak azok az esszéi és tanulmányai, melyekben történelmi tudatunk megtisztításáért, a népi kultúra értékeinek elismeréséért és az ország határain kívül rekedt magyarság emberi és nemzeti jogaiért emel szót” (Görömbei 2003, 81). E kérdéseket, például az egy és oszthatatlan magyar nemzet létezésének hangsúlyozását, ezzel együtt az 1920-ban meghúzott határainkon kívül, a szomszéd országokban élő magyarok ügyét a magyar néprajztudomány is folyamatosan a felszínen tartotta. Három nagy vállalkozásunk: az ötkötetes *Magyar Néprajzi Lexikon*, a kilenc mappába rendezett *Magyar Néprajzi Atlasz* és a (megjelenésére kilencenkötetesre bővült) nyolckötetes *Magyar Néprajzi kézikönyv* az egész magyar nyelvterület népi műveltségét mutatja be. Bizonyosága ez annak, hogy néprajztudományunk művelői nem veszítették el szakmai identitástudatukat, az egész magyar nyelvterület népi kultúrájában, a szomszédos európai népekkel való sok évszázados kulturális kapcsolatokban, kölcsönhatásokban gondolkodnak.

Közel járok az igazsághoz, ha feltételezem: Csoóri Sándor gondolatai, esszéi, közéleti szereplése is megerősítette azt a felfogásunkat, hogy a néprajz a Rajnától keletre a nemzeti-kulturális gondok, sorskérdések megértésének, megoldásának elősegítésére különült el a tudományok rendszerében. Abban is megszilárdított minket, hogy Magyarországon, a Kárpát-medencében a nemzeti néprajztudomány, a nemzeti kulturális örökség értékeit felmutató néprajz léte a XX. század utolsó harmadában, sőt a harmadik évezred elején még mindig időszerű. E felismerések talaján nálunk napjainkig fennmaradt a művelődéstörténeti megalapozottságú, nemzeti néprajztudomány, lerázva magáról a polgári társadalom hagyományos értékeit leépíteni szándékozó, nemzetromboló ordas eszméket.

IRODALOM

Botos József: *A székesfehérvári táncházak története*. Székesfehérvár, 2001, Alba Regia Táncgyesület.
Csanádi Imre: Zámolyi parasztdalok. In *Fehérvár*. A Vörösmarty Irodalmi Társaság antológiája, 2. Székesfehérvár, 1955, 152–180.

- Csanádi Imre – Vargyas Lajos: Röpülj páva röpülj. Magyar népballadák és balladás dalok. Budapest, 1954, Szépirodalmi.
- Csoóri Sándor: *Nomád napló*. Budapest, 1978, Magvető.
- Egy süveg alma. In Pesovár Ferenc: *Béres vagyok, béres*. Fejér megyei népzene. Székesfehérvár, István Király Múzeum, 1982, 5–7.
- Tenger és diólevél. *Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek, 1961–1994, I–II*. Budapest, 1994, Püski.
- Visszanéztem félutamról*. Budapest, 2004, Helikon.
- A hagyomány rejtett oldala. *Magyar Nemzet*, 2005. február 5., 30–31.
- Tizenhét kő a parton. Esszék. Budapest, 2007, Nap Kiadó.
- Görömbei András: *Csoóri Sándor*. Pozsony, 2003, Kalligram.
- Kiss Ferenc: Nomád nemzetség. *Hitel*, 2016/11, 89–95.
- Zágoni Erzsébet: Az édenkert elgazosodott... *Fejér Megyei Hírlap*, 2005. február 12., 5.

Rituális tánc. Kazahsztán, Tamgali, 1995